

בבית המשפט העליון

רע"א 4179/20

לפני:

כבוד השופט י' עמית
כבוד השופט ד' מינץ
כבוד השופטת י' וילנר

המבקשת:

בסט קאר חברה לשירותי רכב בע"מ

נ ג ד

המשיבה:

איי. די. איי חברה לביטוח בע"מ

בקשת רשות ערעור על החלטת בית המשפט המחוזי
ירושלים בתיק עא 40087-01-20 שניתנה ביום 01.06.2020
על ידי כבוד השופטת ח' מאק-קלמנוביץ

בשם המבקשת:

עו"ד עז אלדד

פסק-דין

השופט י' עמית:

האם יש לפרש את סעיף 62(ד) לחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981 (להלן: חוק חוזה הביטוח או החוק) באופן השולל ממבטחו של הניזוק זכות לתביעת תחלוף (שיבוב) נגד מבטח המזיק, כאשר הניזוק והמזיק הם קרובי משפחה? על כך נסבה בקשת רשות הערעור שלפנינו.

1. סעיף 62(ד) לחוק קובע כי זכות התחלוף של מבטח הניזוק כלפי המזיק נשללת כאשר מקרה הביטוח נגרם שלא בכוונה וכשניזוק סביר לא היה תובע מהמזיק פיצוי או שיפוי מחמת קרבה משפחתית או יחסי עובד מעביד (להלן: מזיק קרוב). למען הנוחות, נביא כבר עתה את לשונו:

תחלוף

62. (א) היתה למבוטח בשל מקרה הביטוח גם זכות פיצוי או שיפוי כלפי אדם שלישי, שלא מכוח חוזה ביטוח, עוברת זכות זו למבטח מששילם למוטב תגמולי ביטוח וכשיעור התגמולים ששילם.

(ב) ...

(ג) ...

(ד) הודאות סעיף זה לא יחולו אם מקרה הביטוח נגרם שלא בכוונה בידי אדם שמבוטח סביר לא היה תובע ממנו פיצוי או שיפוי, מחמת קרבת משפחה או יחס של מעביד ועובד שבניהם.

2. המבקשת היא חברה להשכרת רכב והמשיבה היא חברת ביטוח. ביום 21.1.2016, פגע רכב שהושכר על ידי המבקשת ברכב שהיה מבוטח על ידי המשיבה כך שנגרם לאחרון נזקי רכוש. הנהג ברכב הפוגע הוא בנו של המבוטח של המשיבה (להלן: הבן).

3. בגין נזקי הרכוש שנגרמו לרכב שהיה מבוטח על ידה, הגישה המשיבה תביעה נגד המבקשת והבן. בהמשך, במסגרת דיון מקדמי שהתנהל, הסכימו הצדדים למחוק את הבן מן התביעה. בפסק דינו מיום 15.12.2019, דחה בית המשפט השלום בירושלים (כב' הרשם הבכיר ב' בן סימון) את טענת המבקשת, לפיה זכות התחלוף של המשיבה כלפי המבקשת נשללת בענייננו מכוח סעיף 62(ד) לחוק, מאחר שהמזיק הוא קרוב משפחה של הניזוק. נקבע כי במקרה שבו היריבות מתנהלת אך ורק בין חברות הביטוח, אין היתכנות לכך שהתא המשפחתי ייפגע, ועל כן אין להחיל את החריג המעוגן בסעיף. עוד נקבע כי טענת המבקשת בדבר החלת החריג בסעיף 62(ד) לחוק, הועלתה אך בסיכומים והיא בבחינת הרחבת חזית. בשורה התחתונה, בית משפט השלום הורה למבקשת לשלם למשיבה סך של 6,343 ₪ בגין הנזק וכן 4,335 ₪ בגין אגרות, שכר עד ושכ"ט עורך דין.

4. על פסק דין זה הגישה המבקשת ערעור לבית המשפט המחוזי. בפסק דינו מיום 1.6.2020, דחה בית המשפט המחוזי בירושלים (כב' השופטת ח' מאק-קלמנוביץ) את הערעור. נקבע כי על אף שקיימות פסיקות סותרות בבתי המשפט המחוזיים באשר לשאלה אם סעיף 62(ד) לחוק שולל את זכות התחלוף ממבטח הניזוק גם כלפי מבטח המזיק שהוא בן משפחת הניזוק, לא נפלה טעות בפסק הדין של בית משפט השלום המצדיקה התערבות של ערכאת הערעור, וכי טענת המבקשת היא בבחינת הרחבת חזית. ערעור המבקשת נדחה אפוא והיא חויבה בהוצאות המשיבה בסך של 15,000 ₪.

מכאן הבקשה שלפניי.

תמצית טענות הצדדים

5. המבקשת העלתה שלוש טענות עיקריות: האחת – כי ישנן פסיקות סותרות בערכאות הדיוניות באשר לפירוש סעיף 62(ד) לחוק חוזה הביטוח, ונכון לפרש את

הסעיף כך שלמשיבה אין זכות תחלוף כלפי המבקשת במקרה דנן; השנייה – כי זכות התחלוף של המשיבה כלפי המבקשת נשללת גם מכוח הסכם; והשלישית – כי אין לראות בטענתה משום הרחבת חזית. אתאר את טענותיה בקצרה.

המבקשת טענה כי יש לפרש את סעיף 62(ד) לחוק כך שזכות התחלוף נשללת ממבטח הניזוק הן כלפי המזיק הקרוב והן כלפי מבטחו. המבקשת הציעה מספר נימוקים התומכים בגישתה, וביניהם: שהדבר מתיישב עם הכלל "שבמקרה של סוברגציה הנושה החדש 'עומד בנעלי קודמו'" (ע"א 9311/99 מנורה חברה לביטוח בע"מ נ' נרות ירושלים אילום (1987) בע"מ, פ"ד נו(2) 550, 559 (2002) (להלן: עניין מנורה)), כך שאם מבטח הניזוק נכנס לנעליו של הניזוק ובמקביל מבטח המזיק נכנס לנעליו של המזיק, יש להתייחס ליריבות שבין המבטחים כאל היריבות בין הניזוק והמזיק, ומשכך נכון להחיל גם על המבטחים את החריג המעוגן בסעיף 62(ד) לחוק; וכי במצב הפוך, שבו למבטח הניזוק עומדת זכות תחלוף כלפי מבטח המזיק, כמו במקרה דנן, נוצרת הפליה לטובת מבטח הניזוק, שכן הלה זכאי להיכנס לנעליו של הניזוק ולתבוע את מבטח המזיק, בעוד שמבטח המזיק אינו רשאי להיכנס לנעליו של המזיק וליהנות מהחריג שבסעיף 62(ד) לחוק.

עוד נטען כי שלילת זכות התחלוף ממבטח הניזוק יכולה לנבוע גם מכוח הסכם, כפי שאכן קורה בענייננו. לשיטתה, סעיף 15 לפוליסה התקנית (להלן: הפוליסה התקנית) המעוגנת בתוספת לתקנות הפיקוח על עסקי ביטוח (תנאי חוזה לביטוח רכב פרטי), התשמ"ו-1986 (להלן: תקנות הפיקוח), חל על ההסכם שבין הבן למבקשת ושולל אף הוא את זכות התחלוף ממבטח הניזוק במקרה דנן.

בשולי הדברים, טענה המבקשת כי אין היא מבטחת, וציינה כי שאלה זו תלויה ועומדת ברע"א 3643/19 בסט קאר חברה לשירותי רכב בע"מ נ' חיימו בע"מ.

6. המשיבה ביקשה לדחות את בקשת רשות הערעור ממספר טעמים.

ראשית, המקרה שבפנינו אינו מעלה שאלה בעלת חשיבות משפטית או ציבורית, החורגת מעניינם של הצדדים הישירים, המצדיקה מתן רשות ערעור ב"גלגול שלישי".

שנית, בהתאם לקביעתו של בית משפט קמא, עיקר הבקשה נסב על טענה העולה כדי הרחבת חזית. זאת, מאחר שהמבקשת לא פעלה לתקן את כתב טענותיה לאחר שהבן

נמחק מן התביעה, ולא העלתה במועד את הטענה בדבר תחולת סעיף 62(ד) לחוק חוזה הביטוח.

שלישית, המבקשת פעלה בחוסר תום לב לאורך כל ההליך כשלמעשה ניסתה לאחוז בחבל משני קצותיו. כך, מחד גיסא היא טענה כי אין בגדר מבטחת ומכאן שלא ניתן לתבוע אותה על נזקי הניזוק; ומאידך גיסא היא טענה כי גבתה השתתפות עצמית מהמזיק ומכאן שמכוח החריג בסעיף 62(ד) לחוק לא ניתן לתבוע אותה על נזקי הניזוק. זאת ועוד, וכפי שנקבע על ידי בית משפט קמא, המבקשת נמנעה מלהניח תשתית עובדתית לביסוס הטענה כי היא אינה בגדר מבטחת, ואף לא הציגה את הסכם שכירות הרכב שבינה לבין הבן, וזאת על אף שהמסמך הופיע ברשימת המסמכים המצורפים לכתב ההגנה.

רביעית, ולגופם של דברים, המשיבה טענה כי בצדק פירש בית משפט קמא את סעיף 62(ד) לחוק חוזה הביטוח כך שזכות התחלוף עומדת למבטח הניזוק כלפי מבטחו של המזיק הקרוב. זאת, מכיוון שהמחלוקת אינה נוגעת כלל לאב ולבן אלא רק ליחסים שבין המשיבה למבקשת. כן נטען כי אין זה קשה להעלות על הדעת מצבים שבהם ניזוק סביר היה מבקש לתבוע את מבטחו של מזיק קרוב. משכך, אם אין מונעים מהניזוק לתבוע את מבטחו של המזיק הקרוב, ברי שאין טעם למנוע את הדבר ממבטח הניזוק. לבסוף, המשיבה הוסיפה כי אין זה ראוי לקבוע כלל בדבר פירוש החריג שבסעיף 62(ד) לחוק, וכי יש להכריע כל מקרה לגופו ולפי נסיבות העניין.

דיון והכרעה

7. אקדים ואסלק מעל דרכנו את טענת המשיבה לשינוי חזית. המדובר בטענה משפטית טהורה, שעולה מהנתונים העובדתיים והמשפטיים של המקרה, כך שאין מדובר בעובדה חדשה ולמשיבה גם ניתנה הזדמנות להתמודד עם הטענה כפי שעולה מפרוטוקול הדיון (ע"א 9803/01 תחנת שירות ר"ג בע"מ נ' סונול ישראל בע"מ, פ"ד נח(3) 105, 117-116 (2004); רע"א 9123/05 אדמוב פרוייקטים (89) בע"מ נ' סיטי סטייט ממקבוצת אלפא בע"מ, בפסקה 15 (25.10.2007)). לכן, איני רואה לדחות את הבקשה מן הטעם של שינוי חזית.

8. ענייננו בבקשה ב"גלגול שלישי" ומכאן השאלה המתבקשת אם יש מקום לדון בבקשה לגופה.

מאחר שהסכומים הנתבעים בתביעות תחלוף של מבטח מול מבטח הם על פי רוב סכומים נמוכים, רובם ככולם של פסקי הדין בסוגיה שלפנינו ניתנו בבתי משפט השלום. עיון בפסקי הדין ביחס לשאלת פרשנותו של סעיף 62(ד) לחוק, מעלה כי קיים חוסר אחידות באשר לזכותו של מבטח הניזוק להגיש תביעת תחלוף נגד מבטח המזיק (תביעה שלעיתים מכונה תביעת שיכוב עקיפה). בנושא זה ניתן להצביע על שתי אסכולות בפסיקה.

אסכולה אחת גורסת כי למבטח הניזוק יש זכות תחלוף כלפי מבטח המזיק גם בסיטואציה של מזיק קרוב משפחה כאמור בסעיף 62(ד) לחוק. אסכולה זו נשענת על שני פסקי דין של בית המשפט המחוזי – ע"א (מחוזי ת"א) 2372/03 סהר בע"מ - חברה לביטוח נ' פניקס הישראלי בע"מ – חברה לביטוח (31.7.2005) (השופטת ש' דותן) (להלן: עניין סהר); ופסק דיני בבר"ע (מחוזי חי') 149/06 חנניה נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (7.5.2006) (להלן: עניין חנניה). בעקבות פסקי דין אלה, פסעו בתי משפט השלום במקרים הבאים, ואין בפירוט להלן משום רשימה ממצה: ת"ק (שלום ב"ש) 1119-09 רפאל נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (10.6.2010) (השופט א' אדם); תא"מ (שלום ת"א) 70165/07 ביטוח חקלאי חברה לביטוח בע"מ נ' קובלוב (27.6.2010) (השופטת ד' אבי גיא) (להלן: עניין קובלוב); תא"מ (שלום כ"ס) 16793-04-14 שומרה חב' לביטוח בע"מ נ' אלבר שירותי מימונית בע"מ (3.3.2015) (השופטת מ' בן ארי); תא"מ (שלום רמ') 5426-12-13 הפניקס חב' לביטוח בע"מ נ' מגדל חב' לביטוח (16.9.2015) (הרשם הבכיר נ' רף); תא"מ (שלום הר') 14110-08-14 הפניקס חב' לביטוח בע"מ נ' מנורה מבטחים ביטוח בע"מ (14.12.2017); תא"מ (שלום ת"א) 61140-05-13 שובל נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (21.12.2014) (השופטת ש' הינדה) (2.3.2015); תא"מ (שלום פ"ת) 14-01-6732 רייכברך נ' זכאי (2.3.2015) ותא"מ (שלום פ"ת) 18-03-47792 הפניקס חברה לביטוח בע"מ נ' זנגריה (4.11.2019) (השופט נ' שטרנליכט); תא"מ (שלום ת"א) 16-07-4816 איי.די.איי חברה לביטוח נגד שומרה חברה לביטוח (3.7.2017) (השופט נ' סמארה); תא"מ 28033-01-17 (שלום ת"א) איי.די.איי חברה לביטוח בע"מ נ' גת (19.2.2018) (השופטת א' בוסני); תא"מ (שלום חי') 18-10-47369 לייסקאר רם בע"מ נ' אלון בצלאל (23.6.2019) (השופטת א' הוך טל); תא"מ (שלום כ"ס) 18-11-30427 מוראד נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (2.10.2019) (השופט א' שרון); תא"מ (שלום הר') 18-09-20312 כלל חברה לביטוח בע"מ נ' מנורה מבטחים לביטוח בע"מ (13.1.2020) (השופט צ' אלמוג) (להלן: עניין כלל); תא"מ (שלום נצ') 19-08-48925 כלל חברה לביטוח בע"מ נ' איילון חברה לביטוח בע"מ (30.9.2020) (הרשמת הבכירה ש' צור גינור).

האסכולה השנייה גורסת כי בסיטואציות בהן עוסק סעיף 62(ד) לחוק אין למבטח הניזוק זכות תחלוף כלפי מבטח המזיק. אסכולה זו נשענת על פסק הדין בע"א (מחוזי מר') 15488-10-15 שירביט חברה לביטוח בע"מ נ' יונס (7.6.2016) (השופט י' שינמן) (להלן: עניין שירביט). על פי אסכולה זו פסקו בתי משפט השלום עוד לפני פסק הדין בעניין שירביט ולאחריו במקרים הבאים, ואין בפירוט להלן משום רשימה ממצה: ת"ק (שלום ראשל"צ) 1453/01 חכמון נ' אריה חברה לביטוח בע"מ (28.8.2002) (השופט י' קינר); תא"מ (שלום חי') 6091-10-13 חרפוף נ' שומרה חברה לביטוח בע"מ (22.4.2014) (השופט א' גולדקורן); תא"מ (שלום נת') 23307-06-17 הראל חברה לביטוח בע"מ נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (20.2.2018) (השופט ע' ניר נאוי); תא"מ (שלום ת"א) 30238-05-17 הפניקס חברה לביטוח בע"מ נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (5.3.2019) (השופטת כ' לוי); תא"מ (שלום ת"א) 11775-10-18 איי. די. איי. חברה לביטוח בע"מ נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (12.2.2020) (השופט ר' חליחל).

אציין כי על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בעניין שירביט הוגשה בקשת רשות ערעור לבית משפט זה, שנדונה בהרכב שלושה, וכך נקבע בהחלטה:

"אך כי השאלה שעוררה הבקשה עשויה לעורר עניין, עסקינן במקרה בעל נסיבות קונקרטיות חריגות, ואיננו רואים מקום להתערבות, בגלגול נוסף, בהכרעתו של בית המשפט המחוזי בערעור. על כן החלטנו שלא ניתן רשות ערעור, ואנו מבקשים לצאת מן ההנחה כי חברות ביטוח] ינהגו בהגינות המצופה מהן ביישום סעיף 62(ד) לחוק חוזה ביטוח, תשמ"א-1981 כדי שלא ייפגעו מבוטחים ללא צורך. אין צו להוצאות" (רע"א 5413/16 שירביט חברה לביטוח בע"מ נ' יונס (4.1.2017)).

פסק דין זה לא הכריע בין שתי האסכולות, כך שבמצב הדברים הנוכחי, הערכאות הדיוניות פוסקות לפי ראות עיניהן ובאופן בלתי אחיד, תוך שהן מתייחסות להיעדרה של הלכה ברורה בנדון מפי בית משפט זה (ראו פסק דינו של בית המשפט השלום בעניין כלל, שם נאמר "בהעדר פסיקה של בית המשפט העליון בסוגיה זו ונוכח הגישות השונות בפסיקה [...], אין לי אלא לקבל החלטתי על פי הגישה הנראית נכונה בעיני").

9. נוכח חוסר האחידות בפסיקותיהן של הערכאות הדיוניות, ובהינתן שהבקשה מעלה שאלה משפטית ועקרונית החורגת מעניינם הפרטי של הצדדים הישירים במחלוקת, מצאנו אפוא לדון בבקשה כאילו ניתנה רשות ערעור והוגש ערעור על פי הרשות שניתנה. על כן, המבקשת תיקרא מעתה ואילך "המערערת".

10. למען הנוחות, נחזור ונעמיד את הוראת סעיף 62 נגד עינינו:

תחלוף

62. (א) היתה למבוטח בשל מקרה הביטוח גם זכות פיצוי או שיפוי כלפי אדם שלישי, שלא מכוח חוזה ביטוח, עוברת זכות זו למבטח מששילם למוטב תגמולי ביטוח וכשיעור התגמולים ששילם.

(ב) המבטח אינו רשאי להשתמש בזכות שעברה אליו לפי סעיף זה באופן שיפגע בזכותו של המבוטח לגבות מן האדם השלישי פיצוי או שיפוי מעל לתגמולים שקיבל מהמבטח.

(ג) קיבל המבוטח מן האדם השלישי פיצוי או שיפוי שהיה מגיע למבטח לפי סעיף זה, עליו להעבירו למבטח; עשה פשרה, ויתור או פעולה אחרת הפוגעת בזכות שעברה למבטח, עליו לפצותו בשל כך.

(ד) הוראות סעיף זה לא יחולו אם מקרה הביטוח נגרם שלא בכוונה בידי אדם שמבוטח סביר לא היה תובע ממנו פיצוי או שיפוי, מחמת קרבת משפחה או יחס של מעביד ועובד שבניהם.

11. סעיף 62(א) לחוק חוזה הביטוח קובע את הכלל של זכות התחלוף (השיבוב) (סוברוגציה בלעז - Subrogation) וס"ק (ד) מהווה חריג לכלל. אפתח אפוא במילים מספר על אודות זכות התחלוף.

כאמור בס"ק (א) זכותו של מבוטח לפיצוי או שיפוי כלפי צד שלישי תעבור למבטח בהתקיים התנאים הבאים: מקור הזכות הוא התממשותו של מקרה ביטוח, אך שלא מכוח חוזה ביטוח; התגבשות חבות חוזית של המבטח כלפי המבוטח על פי תנאי הפוליסה; המבטח שילם למבוטח את תגמולי הביטוח; למבוטח זכות כלפי צד שלישי לפיצוי או לשיפוי (ע"א 685/81 ליסנסט וג'נרל חברה לביטוח בע"מ נ' בורכרד ליינס בע"מ, פ"ד לח(3) 421, 429 (1984); שחר ולר חוק חוזה הביטוח תשמ"א-1981 כרך ב' 257 (פירוש לחוקי החוזים מיסודו של ג' טדסקי, 2007) (להלן: ולר); ירון אליאס דיני ביטוח 1089 (מהדורה שלישית, 2016) (להלן: אליאס)). הסעיף מורה כי היקף הזכות שעוברת למבטח מוגבל לשיעור התגמולים שהלה שילם למבוטח.

העברת הזכות מהמבוטח אל המבטח, נעשית אפוא מכוח חוק חוזה הביטוח, באופן המאפשר למבטחו של הניזוק להיפרע מהמזיק או ממי שהתחייב בהתחייבות חוזית או אחרת לשפות את הניזוק בגין הנזק שנגרם (ע"א 10832/06 אבנר - איגוד ביטוח נפגעי רכב בע"מ נ' ארזים - הנדסה טכנולוגיות (אחזקות) 1991 בע"מ (25.11.2012)). זכות התחלוף שוללת את האפשרות שהניזוק ומבטחו יחזיקו שניהם בו בעת באותה זכות (רע"א 7817/99 אבנר איגוד לביטוח נפגעי רכב בע"מ נ' קופת חולים מכבי, פ"ד נז(3) 49, 63 (2003)). עוד נציין כי זכות התחלוף מכוח סעיף 62(א) חלה רק על ביטוחי השיפוי הקבועים בחוק, קרי, ביטוח רכוש, ביטוח חבות ואחריות, ביטוח תאונה וביטוחי מחלה ונכות מסוג שיפוי להבדיל מכאלה שאינם ביטוחי שיפוי ולהבדיל מביטוח חיים.

12. ניתן להצביע על שלושה רציונלים העומדים בבסיס זכות התחלוף, והם: מניעת פיצוי כפול מהניזוק; רציונל כלכלי; ורציונל מוסרי-ערכי.

הרציונל של מניעת כפל פיצוי מונע מהניזוק להתעשר מביטוחו, ומגביל את סך פיצויו לגובה הנזק שסבל. זכות התחלוף יוצרת סימטריה בין שלושת "השחקנים" המשתתפים בתמונת הנזק, והם: הניזוק (המבוטח), המבטח והצד השלישי (המזיק) ו"בהתקיים סימטריה מלאה נמנעת התעשרותו הבלתי צודקת של הניזוק אך גם התעשרותו הבלתי מוצדקת של חייב שהמבטח פרע את חובו" (רע"א 10164/09 מנהל מס רכוש נ' אריה חברה לביטוח בע"מ, בפסקה 5 (28.2.2012)). הרציונל שלא להעשיר את הניזוק מעבר לנזקו האמיתי נזכר לא אחת בפסיקה: "[...] פרשנותו של סעיף 62 צריכה להיות מודרכת בכך שלא יעשיר את הניזוק, כלומר לא יפצנו מעבר לנזקו האמיתי" (ע"א 5/87 ליפשיץ נ' לוי, פ"ד מב(2) 177, 191 (1988)). רציונל זה נזכר גם בספרות מלומדים: "הביטוח לא נועד להעשיר את המבוטח, אלא לפצותו על הפסדיו בלבד" (אליאט, בעמ' 1207; אורי ידין חוק חוזה הביטוח-התשנ"א-1981 153 (גד טדסקי עורך, 1984) (להלן: ידין); ולר, בעמ' 252-253; דניאל פרידמן ואלרן שפירא בר-אור דיני עשיית עושר ולא במשפט כרך א 300 (מהדורה 3, 2015) (להלן: פרידמן ושפירא בר-אור); אלון ברנר ביטוח 291 (2001) (להלן: ברנר); Charles Mitchell & Stephen Watterson, Subrogation; (להלן: Oxford University Press, 2007) Law and Practice 309-310 (לוטרטון); Louis Kaplow & Steven Shavell, *Fairness Versus Welfare*, 114 HARV. L. REV. 961, 1066 n.223 (2001)). בהתאם לכך, ההסדר המפורט בסעיף מונע מהניזוק להתעשר מביטוחו, ומגביל את סך פיצויו לגובה הנזק שסבל.

הרציונל הכלכלי מניח כי זכות התחלוף מוזילה את פרמיות הביטוח ובכך הופכת את פוליסות הביטוח הן לנגישות יותר והן לכדאיות יותר עבור הציבור (ע"א 2906/01

עיריית חיפה נ' מנורה חברה לביטוח בע"מ, בפסקה 40 (25.5.2006); ולר, בעמ' 253; ברנר, בעמ' 292; אוריאל פרוקצ'יה "תניית התחלוף בפוליסות לביטוח רכב" משפטים יא 125, 131 (התשמ"א) (להלן: פרוקצ'יה); Steven Shavell, Economic Analysis of Accident Law 237 (Harvard University Press, 2009); לדעה הפוכה, ראו: ולר, בעמ' 253; פרוקצ'יה, בעמ' 138). ההנחה היא שזכות התחלוף מצמצמת את הסיכון של חברות הביטוח, שכן הן מעריכות כי במקרים מסוימים יוכלו לחזור אל המזיק ולהישפות ממנו; וכי אילולא הזכות, ניזוק היה מקבל פיצוי כפול על נזקיו – שיפוי מהמזיק ותגמולי ביטוח מהמבטח – מצב שהיה מייצר תמריץ שלילי למניעת הנזק ואף תמריץ למעשי תרמית, מה שהיה מביא להתייקרותן של פוליסות הביטוח.

ביסוד הרציונל המוסרי-ערכי עומדים שיקולי צדק. לגישה זו, המזיק שגרם לנזק הוא שצריך לשאת בו בהיותו החייב העיקרי שביצע עוולה כלפי הניזוק (ולר, בעמ' 253; פרידמן ושפירא בר-אור, בעמ' 298-299). נטען כי במצב שבו שניים חייבים לפצות ניזוק בגין הנזק שסבל, אך רק אחד מן הצדדים אחראי לנזק, נכון וצודק הוא שהצד שגרם לנזק הוא שיישא בעלויות הפיצוי, גם אם הניזוק בחר לפנות קודם דווקא לחייב המשני, שלא גרם לנזק (שם; פרוקצ'יה, בעמ' 131). בהתאם לכך, נקבע בפסיקה כי "עיקרון כללי הוא שהרשלתן שגרם לנזק חייב לפצות את הניזוק על הנזק שגרם באשמתו. לעתים לניזוק יש פוליסת ביטוח המכסה את הנזק שנגרם. העובדה שהניזוק מבוטח, ושהמבטח שילם לו, איננה משחררת בדרך-כלל את המזיק מהצורך לשאת בתוצאות עוולתו" (עניין מנורה, בעמ' 559).

13. כאמור, סעיף 62(ד) לחוק מהווה חריג לכלל, לפיו בהתקיים שני תנאים מצטברים, אין למבטח הניזוק זכות תחלוף כלפי המזיק: הראשון – שהנזק נגרם שלא בכוונה; והשני – שניזוק סביר לא היה תובע פיצוי מהמזיק מחמת קרבה משפחתית או יחסי עובד-מעביד (יש הגורסים כי המקרים המנויים בסעיף 62(ד) לחוק אינם מהווים רשימה סגורה אך איננו נדרשים לנושא זה. ראו: עניין מנורה, בפסקה 17; ידיו, בעמ' 157; ולר, בעמ' 292; אליאס, בעמ' 1208).

הרציונל שבבסיס החריג הוא שמירה על התא המשפחתי. מכונית הנהוגה בידי בנו של ראובן או בידי אשתו של ראובן, שאינה מבוטחת, פגעה ברשלנות במכוניתו של ראובן. אם נציע לראובן לתבוע את בנו או את אשתו לשפות אותו על הנזק, ראובן ידחה מן הסתם את הצעה ואף יסבור שהיא מגוחכת, שהרי בנו ואשתו הם בני ביתו אשר אהב, וממילא הקופה המשפחתית היא אחת ואין טעם להעביר כסף מכיס שמאל לכיס ימין. לכן בא סעיף 62(ד) להורות כי למבטחתו של ראובן, שנכנסת בנעליו, לא עומדת במקרה

כזה זכות התחלוף, והיא אינה יכולה לחזור בתביעה כנגד בנו או אשתו של ראובן. ובקיצור, "החריג של סעיף קטן (ד) מכוון למקרים שבהם אין זה סביר שהמבוטח יפעיל זכויותיו כלפי הצד השלישי" (דברי ההסבר ל'ס' 59 בהצעת חוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981, ה"ח 1209, 35-36). כאמור, אחד הרציונלים בבסיס זכות התחלוף הוא למנוע מהניזוק לקבל כפל פיצוי על נזקיו. במקרים שבהם ניזוק סביר לא יממש את זכותו לפיצוי מבן משפחתו, הוא ממילא לא יקבל פיצוי כפול על נזקיו, ולכן אין מקום להעניק למבטח של הניזוק זכות לתביעת תחלוף (ידין, בעמ' 157; אליאס, בעמ' 1207).

14. וכעת, לאחר שעמדנו על הרציונל שבסיס החריג לזכות התחלוף בסעיף 62(ד) לחוק, אנו מגיעים אל לוז המחלוקת שנתגלעה בערכאות הדיוניות בשאלה שהצבנו בתחילת פסק הדין. על פי החריג, מבטח המכוננית של ראובן אינו זכאי לחזור בתביעת שיבוב על אשתו או בנו של ראובן. אך מה הדין אם גם אשתו או בנו של ראובן היו מבוטחים? האם במקרה כזה המבטחת של ראובן-הניזוק רשאית לחזור על המבטחת של בנו-המזיק?

עודנו באים לדון בשאלה זו אציין כי כל פסקי הדין בערכאות הדיוניות, שעסקו בהוראת סעיף 62(ד), התייחסו לתאונות בין כלי רכב. זאת, למעט בעניין סהר, שנדון בבית המשפט המחוזי, שם היה מדובר בהפעלת זכות תחלוף במקרה של שריפה שפרצה מנגריה סמוכה למבנה שנשרף, נגריה שהופעלה על ידי בנו של בעל המבנה. יש לזכור אפוא כי הסוגיה שבה אנו עוסקים אינה ייחודית אך ל"תביעות פח" שסכומי הנזק בהן קטנים יחסית.

15. במחלוקת שהתגלעה בערכאות הדיוניות כבר הבעתי את עמדתי בעניין חנניה בבית המשפט המחוזי. הרציונל של שמירה על התא המשפחתי לא מתקיים כאשר התביעה מתנהלת בין שתי מבטחות. אין כל פגיעה בתא המשפחתי כאשר המבטחת של בן המשפחה-המזיק משלמת את הנזק. במבחן "המבוטח הסביר" ברור שראובן לא היה נמנע מלהגיש תביעה נגד המבטחת של בנו או אשתו. אם כך, מדוע למנוע זאת ממבטחתו-שלו שנכנסת בנעליו? בהיעדר פגיעה בתא המשפחתי, לחברה אין אינטרס להגן על מבטחתו של המזיק, שבמקרה הוא גם בן משפחתו של הניזוק. סעיף 62(ד) הוא חריג לכלל התחלוף, וכחריג, אין ליתן לו פרשנות מרחיבה שמחטיאה את הרציונל שבבסיס החריג, והוא שמירה על התא המשפחתי. הסעיף מבוסס על ההנחה שהמבוטח לא יממש את עילת התביעה בנסיבות מסוימות. אך הסעיף לא נועד לפטור את המזיק מאחריות, אלא רק לפוטרו מאחריות כלפי המבטחת בנסיבות שבהן המבוטח הסביר אינו מעוניין לממש את עילת התביעה נגדו (ולד, בעמ' 292).

16. ומזווית נוספת. מטרתו העיקרית-צרכנית של חוק חוזה הביטוח היא להגן על המבוטח ולא לתת יתרון למזיק. קשה להלום מתת-שמיים (windfall) לחברת הביטוח של המזיק, אך בשל המקריות הנובעת מקרבת המשפחה. חוק חוזה הביטוח לא נתכוון להעניק מתת-שמיים מעין זו למבטחת אך משום שהתמזל מזלה ומבוטחה שגרם בהתרשלותו לנזק הוא בן משפחתו של הניזוק. איני רואה טעם מדוע הביטוח של המזיק יופעל או לא יופעל באופן אקראי אך בשל זהותו של הניזוק: תאונה שבה רכבו של ראובן נפגע מאחור על ידי בנו - שאז לא יופעל הביטוח; לעומת תאונה שבה רכבו של ראובן נפגע מאחור על ידי אדם זר - שאז יופעל הביטוח. גישה זו אף עלולה להביא לתסכוכת כאשר מדובר בתאונת שרשרת, מצב שכיח למדי ב"תביעות פח" (כמו במקרה שנדון בבית משפט השלום בעניין קובלוב).

17. זאת ועוד, גם הרציונלים שבבסיס זכות התחלוף תומכים בגישה לפיה יש להכיר בתביעת התחלוף של מבטח הניזוק כנגד מבטח המזיק.

מניעת כפל פיצוי: אם בנו של ראובן לא היה מבוטח, יש להניח שראובן לא היה תובע את בנו-המזיק. לכן, אין חשש שראובן יקבל כפל פיצוי (פיצוי מבנו ופיצוי ממבטחתו), ומכאן שנשמט הרציונל של מניעת כפל פיצוי שבבסיס זכות התחלוף. לא כך כאשר לבנו של ראובן יש ביטוח. אין כל סיבה שראובן ימנע מלתבוע את מבטחתו של בנו, ואם יקבל גם פיצוי ממבטחתו-שלו, הוא יהנה מכפל פיצוי. לכן, נכנסת לפעולה זכות התחלוף, ויש לאפשר למבטחתו של ראובן-הניזוק לחזור בתביעת תחלוף על מבטחתו של בנו-המזיק.

הרציונל הכלכלי: הענקת זכות תחלוף למבטחת הניזוק תורמת לצמצום הסיכון שנוטלות חברות הביטוח, מגמה שכאמור עשויה להביא להוזלת הפרמיה.

הרציונל הערכי: אמנם למבטחת הניזוק ולמבטחת המזיק אין כל אשם כשלעצמן, ואף אחת מהן אינה אחראית לנזק יותר מהשנייה (ראו: פרוקצ'יה, עמ' 133), אך מאחר שבמקרים של תחלוף מקובל לומר "שהמבטח והמבוטח 'חד הם' [...]" (עניין מנורה, בפסקה 16. ראו גם: ווטרסון, בעמ' 3), אזי אם על אחת מהמבטחות לשאת בעלות הנזק, שיקולי צדק מובילים לכך שעדיף שתהא זו מבטחת המזיק.

18. הערה: כאשר מבטחתו של ראובן-הניזוק תחזור בתביעת תחלוף נגד מבטחתו של בנו-המזיק, מן הסתם הבן יישא בשל כך בעלויות ההשתתפות העצמית והעלייה

בפרמיית הביטוח. אולם ההנחה היא שהנזק שנגרם למכוניתו של ראובן עולה על עלויות אלה, כך שבחישוב הנזקים הכולל, בעיקר אם מדובר בכיס משפחתי אחד, כדאי לראובן-הניזוק כי מבטחתו של בנו היא שתשלם את הנזק שנגרם לו.

סעיף 15 לפוליסה התקנית

19. סעיף 1 (א) לתקנות הפיקוח על עסקי ביטוח (תנאי חוזה לביטוח רכב פרטי), התשמ"ו-1986 (להלן: תקנות הפיקוח) קובע כלהלן:

פוליסה תקנית

1. (א) הפוליסה בחוזה לביטוח רכב פרטי (נזקי רכוש ונזקי רכוש של צד ג') תהיה לפי התנאים והנוסח המפורטים בתוספת (להלן - הפוליסה התקנית).

הפוליסה התקנית היא אפוא קוגנטית ואין להתנות עליה אלא לטובת המבוטח.

סעיף 15 לפוליסה התקנית שבתוספת קובע:

חריגים לחבות כלפי צד שלישי בשל נזקי רכוש
15. המבטח לא יהיה אחראי לתשלום כלשהו בשל חבות לענין נזק לרכוש שבבעלות המבוטח או נהג הרכב, או לרכוש הנמצא בפיקוחם או בשמירתם של המבוטח או נהג הרכב או אחד מבני ביתם.

על פרשנות סעיף 15 לפוליסה התקנית עמדתי בעניין חנניה. הסעיף מחריג מהכיסוי הביטוחי נזקי רכוש שאינם של צד שלישי, אלא של המבוטח עצמו או של אחד מבני ביתו. למשל, אם המבוטח פגע ברכבו במכסחת הדשא שלו, אזי בשל החריג "רכוש שבבעלות המבוטח", הנזק למכסחת הדשא לא יהיה מכוסה. ואם המבוטח פגע במכסחת הדשא שהשאל לו שכנו, הנזק לא יהיה מכוסה בשל החריג של "רכוש הנמצא בפיקוחם או בשמירתם" של המבוטח. מנסח הפוליסה נקט במבחן השמירה והפיקוח, בדומה למבחן השליטה והפיקוח שהחילה הפסיקה לצורך יסוד "ההחזקה" שבסעיף 1 (א) לחוק השומרים, התשכ"ז-1967 (ראו, לדוגמה, ע"א 46/75 מדינת ישראל נ' לבנשטיין, פ"ד ל(1) 716 (1976)).

20. סעיף 15 סיפא לפוליסה התקנית, שעניינו נזק שנגרם לרכוש של "אחד מבני ביתם" של המבוטח, מהדהד את הוראת סעיף 62(ד) לחוק, ומכאן טענת המערערת כי האמור בפוליסה התקנית שולל את זכות התחלוף מהמשיבה.

דין הטענה להידחות. נניח כי המכונית של ראובן לא הייתה מבוטחת, בעוד שהמכונית של בנו שפגע במכוניתו מבוטחת בביטוח צד שלישי. במצב דברים זה ברי כי ראובן היה דורש את נזקו מהמבטחת של בנו, מכוח זכות התביעה הישירה העומדת לו על פי סעיף 68 לחוק. אם נקבל את פרשנותה של המערערת לסעיף 15 לפוליסה התקנית, הייתה מתקבלת תוצאה אבסורדית, ולפיה פלוני, המבטח את מכוניתו בביטוח אחריות צד שלישי, אינו מבוטח במקרה שבו פגע במכונית אחרת של בן משפחתו. ובכלל, הסיטואציה של שני בני משפחה הנוסעים בסמיכות מקום וזמן, כל אחד במכוניתו שלו, היא חיזיון שכיח במקומותינו. קשה להלום כי כלל ציבור הנהגים המבוטחים יידרש לרכוש ביטוח נפרד ומיוחד, על מנת לכסות מקרה של תאונה בין מכוניות המשפחה.

21. ככל שאנו נדרשים לפרש את הוראת סעיף 15 לפוליסה התקנית, הרי ש"פירושו של חוזה הביטוח ייעשה בזיקה למטרתו בעיני הצדדים, לסבירות ולהגיון העסקי שבו, מתוך התחשבות בנוהג המקובל, ומתוך חתירה להגשמה יעילה וצודקת של המטרות שההסדר נועד להשיג" (ע"א 11081/02 דולב חברה לביטוח בע"מ נ' קדוש, פ"ד סב(2) 573, בפסקה 38 (2007); ראו גם: ע"א 779/89 שלו נ' סלע חברה לביטוח בע"מ, פ"ד מח(1) 221, 228 (1993) (להלן: עניין שלו)). שישה כללי פרשנות מטים את הכף כנגד פרשנותה של המערערת.

ראשית, יש להעמיד נגד עינינו את התכלית הצרכנית שבבסיס חוק חוזה הביטוח ומכאן ש"על הפוליסה להיות נהירה למבוטח בה במידה שהיא נהירה למנסחה – המבטח" (ע"א 1806/05 הראל חברה לביטוח בע"מ נ' עזבון המנוח דוד אמיתי ז"ל, פ"ד סב(4) 231, בפסקה י"ג(1) (2008)). נקודת מוצא זו נותנת עדיפות לפרשנות המיטיבה עם הצרכן. שנית, הפוליסה היא חוזה שנוסח על ידי המבטח כך שחל הכלל "נגד המנסח", וראו סעיף 25(ב1) לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 הקובע כי "חוזה הניתן לפירושים שונים והיתה לאחד הצדדים לחוזה עדיפות בעיצוב תנאיו, פירוש נגדו עדיף על פירוש לטובתו". שלישית, כוחו של כלל הפרשנות "נגד המנסח" יפה במיוחד כנגד מנסח-מבטח (ע"א 631/83 "המגן" חברה לביטוח בע"מ נ' "מדינת הילדים" בע"מ, פ"ד ט(4) 561, 570 (1985); ע"א 453/11 מ.ש. מוצרי אלומיניום בע"מ נ' אריה חברה לביטוח בע"מ, פסקה 27 (25.8.2013)); רביעית, כוחו של הכלל חזק עוד יותר בהינתן שהפוליסה היא בגדר חוזה אחיד (רע"א 1185/97 יורשי ומנהלי עיזבון המנוחה מילגרום הינדה ז"ל נ'

מרכז משען, פ"ד נב(4) 145, 158-159 (1998)). חמישית, המבוטח-הצרכן הוא הצד החלש ויש לקחת בחשבון את "פערי הכוחות המקצועיים והכלכליים בין המבטח למבוטח" (ע"א 191/85 מדינת ישראל נ' חברת נוה שוסטר, פ"ד מ"ב(1) 573, 581 (1988); ע"א 5775/02 נווה גן (א.כ.) בניה פיתוח והשקעות בע"מ נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נח(2) 307, 315 (2004) (להלן: עניין נווה גן); ראו גם: ע"א 124/89 הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ נ' יוסף כהן, פ"ד מו(2) 372, 379 (1992)). שישיית, בחוזה ביטוח יש כלל פרשנות ייחודי לפיו יש לשאוף לכיבוד ציפיותיו הסבירות של המבוטח (עניין נווה גן; רע"א 3128/94 אגודה שיתופית בית הכנסת רמת-חן נ' סהר חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נ(3) 281 (1996)).

מטרת הפוליסה התקנית היא לבטח נזקי רכוש לרכב המבוטח וכן לרכוש של צד שלישי שנגרמו עקב מקרה הביטוח, המוגדר בפוליסה כ"חבות המבוטח בשל נזק שייגרם לרכוש של צד שלישי כתוצאה משימוש ברכב בתקופת הביטוח" (סעיף 11 לפוליסה התקנית, המתייחס לביטוח אחריות כלפי צד שלישי בשל נזקי רכוש). הציפייה הסבירה של המבוטח הסביר הוא שבקרות תאונה עם רכב אחר, המבוטח יהיה מכוסה בגין נזקי הרכוש גם אם מדובר ברכב של אחד מבני ביתו.

סוף דבר

22. סוף דבר, סעיף 62(ד) לחוק חוזה הביטוח אינו שולל ממבטח הניזוק זכות תחלוף כלפי מבטח המזיק שהוא קרוב משפחה של הניזוק. כמו כן, סעיף 15 לפוליסה התקנית אינו מחריג מהכיסוי הביטוחי נזקי רכוש שנגרמו עקב תאונה בין רכב המבוטח לבין רכב של אחד מבני ביתו. על כן, בענייננו, למשיבה עומדת הזכות לתביעת תחלוף נגד המערערת.

23. אשר על כן, דין הערעור להידחות.

המערערת תישא בהוצאות המשיבה בסך 10,000 ₪.

ניתן היום, ב' בכסלו התשפ"א (18.11.2020).

20041790_E02.docx עכב

מרכז מידע, טל' 3852,077-2703333 ; אתר אינטרנט, <http://supreme.court.gov.il>